

הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל

עוללות שביעית *

(להלכות "שבת הארץ")

א.

שביתת הארץ חובת גברא או חובת קרקע

דעה זו, שמצות שביתת הארץ בשנת השביעית מוטלת היא לא רק על האדם מישראל, שהוא לא יעבוד בה, אלא גם על גוף קרקעה של ארץ ישראל, שתשבת מעבודה בשביעית, כמו שבשבת יש מצות שביתה מיוחדת לגבי בהמה עצמה, ואשר על-כן בעבודה ע"י נכרי, שהוא עובד ע"פ רשותו של ישראל, יש בו איסור דאורייתא, ולא רק איסור "שבות" של האמירה לנכרי, — אינה מפורשת בדברי רבותינו הראשונים: כמו שגם לא נזכרה בדבריהם הלכה כזו, כמו בשביתת בהמה בשבת, שלא להשאיל ולהשכיר שדהו לנכרי משום שהוא יעבוד בו בשביעית. אבל בתוספות הרי"ד, עבודה-זרה טו, האריך להבליט את ההנחה הפשוטה שבשביעית אין איסור העבודה ענין לגבי גוף הקרקע אלא לגבי האדם העובד בה, (משום שכר שביעית או שנראה כשלוחו של ישראל, ע' סוף סי' א פ"א בקונטר"א לשה"א) ולא כשביתת בהמה בשבת שחיוב השביתה הוא לגבי הבהמה עצמה, ומתוך-כך הוא מקשה: איך מדמה הגמרא שם אהדי שביתת שדהו בשביעית ושביתת בהמתו בשבת, — ובתשובה לזה כתב שי"ל שהוזהרנו על שביתת הקרקע, ו"כדפי' המורה משנת שבתון יהיה לארץ", שמזה כאילו משמע להיפך, כדעה הנ"ל, שחיוב השביתה הוא גם לגבי הקרקע ולא רק לגבי האדם העובד, ולכן הוא דומה לחיוב שביתת בהמה בשבת. והמבי"ט, בתשו' ח"ב סי' סד, הביא את דבריו הללו של הרי"ד, — בהמשך להנחתו היסודית, שמצות השביתה בשביעית היא לגבי האדם העובד ולא לגבי הקרקע עצמה, ולהוראתו ע"פ זה להתיר עבודת הקרקע בשביעית ע"י שכירות לנכרי.

אמנם במהרש"ל, (בבא-מציעא ז.י.), נראית כמבוארת דעה זו. שכן על מה שכתבו שם התוספות ד"ה אבל, שבשביעית ובמועד אסורה אמירה לנכרי שיעשה מלאכה מטעם שבות, כתב בחכמת-שלמה שזוהי טעות בספרים, וז"ל "בשבת" תחת "בשביעית" כי בשביעית אסורה האמירה לנכרי לא מטעם שבות אלא מצד עצם איסור המלאכה, ואפילו אילו היתה מותרת בשבת היתה אסורה בשביעית, "לפי שבה תלה הש"י קדושה בארץ דכתיב שבתון יהי' לארץ". אע"פ שלא פירש מהרש"ל בדבריו אלה את טעם איסור האמירה לנכרי בשביעית, שהוא משום מצות-העשה של שביתת הארץ, אלא משום חומר הקדושה, שתלה הש"י בארץ ע"י-כך, אולי י"ל דהיינו הך וקדושה זו ר"ל הקדושה של מצות השביתה. והמהר"ם שם חולק בזה על מהרש"ל, והוא מקיים את הגירסא הכתובה בתוס': "בשביעית", ואינו מחלק באמירה לנכרי בין שבת לשביעית, ורק אח"כ הוא מביא גם את הגהתו של מהרש"ל, מבלי להזכיר את הסברת נמוקו.

וכן רבותינו האחרונים מארי דארעא דישאל עומדים בהחלט על היסוד הפשוט כסתמיות דברי הראשונים, שמצות השביתה בשביעית היא על האדם העובד ולא על גוף הקרקע, שלא תעבד גם ע"י מי שאינו ברי-חובא. כן אחרי המבי"ט גם המהרי"ט,

* נרפס ב"סיני" כרך י"ז עמ' כג. ל.

בתשׁו' ח"ב סי' נב, וגם ה"פאת-השולחן", סי' כג ס"ק כט ולא. ולפיכך הם הורו להתיר את העבודה בשביעית ע"י שכירות לנכרי, ובהבלעה בין שאר שנים. אך באחרונה הובלטה דעה זו, שמצות השביעית היא על גוף הקרקע שלא תעבד וגם ע"י נכרי, במנחת-חינוך, מצוה קיב ושכח, שתופס זה בפשיטות, מלשון הכתוב בתורה "שבת שבתון יהי לארץ" ו"שבתה הארץ", שתולה השביתה בארץ, ומדברי הגמ' בעבודה-זרה טו שאדם מצווה על שביתה שדהו בשביעית כמו שהוא מצווה על שביתה בהמתו בשבת. ומתוך תפיסת פשיטות זו הוא מעורר נגד החלטתם והוראתם של המהרי"ט והפאה"ש.

וכן הובאו שתי דעות אלו בשבת-הארץ הלכה א.

אמנם הגאונים ר' יוסף-דוב הלוי מבריסק ור' דוד פרידמן מקארלין, שהחמירו בשאלת העבודה בשנות השביעית תרמ"ט ותרנ"ו, גם הם לא עמדו על היסוד הזה, של מהרש"ל והמנ"ח, של חיוב מצות השביתה בשביעית בגוף הקרקע גם מעבודה ע"י נכרי (והגרד"פ כ' שאפי' בעשה דשביתה הארץ יותר קל ע"י נכרי). והגאון האדר"ת אח"כ בשנת תרס"ב, שלל בפירוש את היסוד הזה בתור "דברים תמוהים". והיה נראה לומר, שכל דיון זה תלוי הוא בדבריהם של רש"י ותוספות בע"ז שם. בתוס' ד"ה מי, כתבו מפורש: "שאינן האיסור תלוי בגוף הבהמה (החורשת בשביעית) אלא בגוף הקרקע וכו' והרי שדה דאדם מצווה על שביתה שדהו, וכשהוא ביד ישראל אחר יש בו איסור דאורייתא אם זרע בו הישראל". ולעומת-זה ברש"י ד"ה אדם: "מצווה על שביתה שדהו, שנת שבתון יהיה לארץ". והרי למה שבק ואזיל כל הני קראי דפרשת שביעית, ו"שבתה הארץ" וגו', "שבת שבתון יהיה לארץ" וגו', ונקט את הכתוב האחרון שם ד"שנת שבתון יהיה לארץ". אלא משום דבהני קראי קמאי יש לומר שפיר דקאי אדבתרייהו וכמבואר בד"ק אאמור"הרב זצ"ל בקונטרס אחרון לשבת-הארץ שם, לגבי קרא ד"שבתה הארץ", והוא-הדין לגבי "שבת שבתון יהיה לארץ", שהשביתה תהיה במה שמתפרש אח"כ, שאתה תעבוד רק בשש שנים ולא בשביעית. להכי נקט האי קרא בתרא ד"שנת שבתון", שאין מתפרש אחריו תאר השביתה בלשון נוכח, שהיא ע"י האדם המצווה, ונשאר בקישור מובנו אל הארץ, ששביתה זו, האחרונה בענין, היא שייכת לארץ מצד עצמה. ונראה שזוהי כונת דברי הרי"ד הנ"ל במש"כ "כדפי" המורה משנת שבתון יהיה לארץ". וכן המנ"ח (מ' קיב) הזכיר ד' רש"י בזה, אך כתב ע"ש רש"י שכ' מקרא ד"שבת שבתון יהיה לארץ", (ואפשר שזהו ט"ס וצ"ל כמו אצלנו ברש"י: "שנת", או שלאידך גיסא נקט הוא את הקרא הקודם ד"שנת שבתון", לכלול אותו בהחלטת סברתו שהשביתה שייכת בארץ מצד עצמה, אע"פ שמתפרש אחריו הלאו דלא תזרע וגו', לומר דלא נפ"מ בהא, אלא דקאי בדוכתיה ועכ"פ השביתה שייכת לגוף הארץ).

אך העירני ח"א שגם בפסוק אחרון זה ד"שנת שבתון יהיה לארץ" אין הכרח, לחיוב מצות השביתה שבגוף הקרקע, יותר מבפסוקים הקודמים, שכמו דאמרינן בהם שמתפרשים בשלאחריהם כן גם הפסוק האחרון הזה י"ל שנדרש ומתפרש בשלפניו, שהשביתה האמורה בארץ מתקימת ע"י האדם מישראל, המצווה מקודם, שלא יעבוד בה ומתבטלת בעבודתו. וא"כ תליא בפלוגתא דמקרא נדרש לאחריו או גם לפניו, וקיימא-לן בראשי-השנה ובבבא-מצינא כ"ה נדרש לפניו ולפני-פניו.

וע' זבחים (כד). דלרבנן מקרא נדרש לאחריו ולר' שמעון גם לפניו, ואמר אביי דהא דר' אלעזר בר' שמעון, דלדידיה נדרש לפניו, מפקא מדאבוהו ומפקא מדרבנן, ומשמע דע"פ למידרש לאחריו עדיף.

אכן בד"ק אאמו"ר הרב זצ"ל, בקו"א לשבת הארץ שם, מבוארת ההגדרה של מהות מצות שביתת הארץ, ע"פ בירור לשון הרמב"ם בין מש"כ במנין המצות, שלפני הלכות שמיטה ויובל, "שתשבות הארץ", למש"כ בפנים ההלכה שם "לשבות מעבודת הארץ", וכן בספר המצות, קלה, מה שמתאים ג"כ למה שלא מנה זה שם שתי מצות-עשה? שביתת האדם מעבודת הארץ, ושביתת הארץ, מצד עצמה, שהן מחולקות ביניהן, כמו בנושאייהן גם במקראייהן שבתורה וגם בתנאי קיומן ובטולן. כי אמנם יש כאן במצוה זו שני צדדים, צד הארץ, בקדושתה שהמצוה מתקימת בה, וצד האדם מישראל, בקדושתו שמקיים את המצוה, אבל שניהם הם ענין מצוה אחת, ואינם נמצאים זה בלא זה, ואמנם יסוד ענינה של המצוה הוא שהארץ תשבות מעבודתה, אבל למעשה קיומה של שביתתה זו אינה אלא במה שישראל המחויבים במצות לא יעברו בה ובטולה של שביתה זו אינה אלא ע"י ישראל ברחיובא, ולא ע"י נכרי, שעובר בה, ובשביתתו של הישראל אז הוא מקיים, מלבד צווי הלאו המוטל עליו, גם את שביתת הארץ, ובעבודתו או הוא מבטל ועובר מדאורייתא גם איסור העבודה שלו גם חיוב שביתת הארץ.

(יכול להיות נפ"מ מזה לענין חומר ל"ת ועשה, שאינו נדחה מפני עשה, אי אמרינן דלא כהריב"א, המובא בתוס' חולין קמא. ד"ה לא צריכא, אלא שגם הלאו בעצמו אינו נדחה מפני עשה, אם יש עם הלאו גם עשה, שא"כ הלאו הזה, מפני שיש עמו עשה, הוא בעצמו נעשה יותר חמור כלפי העשה האחרת שלא תדחה אותו. ובוזה י"ל דדוקא כשהעשה הזו שעם הלאו היא שייכת לו, לענינו ולבעליו, שאז הלאו הזה מתחזק בחומרו על ידה, כמו העשה דשביתת הארץ שהיא מאותו ענין של הלאוין דאיסורי המלאכות, משא"כ אם העשה הוא דבר מיוחד בפני עצמו, כמו אי אמרינן שמצות השביתה בשביעית קימת היא לגבי הארץ, מלבד איסורי מלאכה של הלאוין המוטלים על האדם, אין הלאו הזה משתנה בחומרו, משאר לאוי גרידי, ע"י העשה הזו, שהוא רק נפגש אתו ולא מקושר אתו בעצם צויו. וכן לפי מש"כ התוס' שם ע"פ הריב"א, דאע"פ שאינו לוקה על הלאו שעם העשה, משום דההיא עשה דחי ליה,

1. בס' "תורת הארץ" פרק ו אות לד, כתב תשובה לזה, שלכן כתב שם הרמב"ם "לשבות מעבודת הארץ", ולא "שתשבות הארץ", משום שכלל בזה גם איסור חרישה, ואותה ידענו מדכתיב "בחריש ובקציר תשבות", והוא בלשון נוכח על הגברא, ואינו בכלל בחיוב של העשה דשביתת הארץ. ואין תשובה זו מובנת. חדא, היתכן לאמר, שהפוסק הגדול, שצריך לפרש דבריו, יניח בשביל זה מקום לטעות ומכשול כזה בהלכה, ומפני הקולא שיש בחרישה ובכדי שלא לכלול אותה בכלל החומרא של שאר ארבע המלאכות דאורייתא, יסדר דבריו באופן כזה שמטעה לבטל משאר ארבע המלאכות דאורייתא את החומרא שבהן מצד שביתת הארץ. ועוד, בעיקרא דמלתא הרי החלוק בלשון התורה בזה, בין המשמעות שלגבי הגברא לזו שלגבי הארץ הוא לא בין לאו לעשה או בין שביתה לשלילת מלאכה, אלא בין לשון נוכח שהוא לגבי הגברא ללשון נסתר שלגבי הארץ, והרי הלאוין של שאר ארבע המלאכות ג"כ הם בל' נוכח, ואעפ"כ י"ל שנכללו בכלל החיוב של שביתת הארץ, וא"כ גם חרישה, שנאמרה בעשה בל' נוכח, שפי נכללת בחיוב זה, שהוא כולל את כל מה שנאסר לעבוד בשביעית.

2. בס' "תורת הארץ", שם אות לה, כתב תשובה לזה, שגם בשביתת בהמה בשבת לא מנה אותה הרמב"ם מצוה מיוחדת, אע"פ שגם היא קיומה ובטולה נמצאים גם שלא ע"י האדם מישראל. ואין תשובה זו מובנת. כי מה ענין זה לזה, והרי כאן בשביתת הארץ יש לנו נושא מיוחד, הארץ, שמצד עצמה בקדושתה, כד' מהרש"ל בב"מ, יש בה ענין לחול עליה מצות השביתה בקביעות השנה של שבת לד', משא"כ כבהמה, שבודאי אין שייכת בה בעצמה מצות קביעות השביתה בשבת-קודש אם לא מצד האדם, ואפילו כשהיא ביד אחרים, למען ינוח וגו' כמוך, והוא עכ"פ שייך אל השביתה שלו, גופו.

אבל איסור הלאו ישנו מ"מ, די"ל דזהו דוקא מפני חומר הלאו כזה שעשה מצורפת אליו, ואין זה שייך הכא כשהעשה היא ענין מיוחד לעצמו בצוויו. או לאידך גיסא שיש כאן שני צדדים של עשה, לקרקע ולגברא, ומכא קדושתם של כל אחד לבדו, ובוזה הוא עדיף וחמור יותר. וע' תוס' (קידושין לד סד"ה "מעקה"), שהלאו שעם העשה דשביעת יו"ט חמיר טפי גם לגבי נשים, שאינן בהאי עשה משום שהזמן גרמא, דמ"מ קאי הלאו בחומרתו מצד עצמו מפני העשה שיש עמו לגבי אנשים, וא"כ אף הכא דקאי בחומרתו הלאו המוטל על האדם, אף אם העשה שייכת לגוף הקרקע ומתקיימת בה גם ע"י אחרים. ושמא י"ל בזה דוגמא בפלוגתא דאחע"א באיסור כולל או באיסור מוסיף, אם יתרון החומרא הוא מצד הוספת איסור של האדם הנאסר או של הדבר הנאסר, והכא נמי ביתרון החומרא של העשה שמוסיף אל הלאו, אם עדיף מצד שייכותו לאנשים אחרים, כמו ביו"ט, דתוס' קידושין הנ"ל, או מצד שייכותו לחפץ אחר, כמו הקרקע, דנדון דידן, שהוא הנושא של העשה. וי"ל עוד דתליא בפלוגתא דר' ירמיה ור' יוסה, דירושלמי כלאים פ"ח ה"א, אם העשה דשביעת הארץ קשורה לגמרי בפרטי הלאוין המפורשים אח"כ או שהיא ענין לעצמה.

והנה בענין לאו דלפ"ע ל"ת מכשול, לגבי הכשלה בדבר איסור, הרי יש בו ג"כ שני צדדים, א' עיקרו ויסודו מה שמכשיל את חברו ומכין הפסדו הרוחני, והוא ככל הכנת היזק (ושייך בהכנת מכשול ודאי וקרוב, שהוא כמו גרמי ולא גרמא, ולא בכל היכא דאיכא למיתלי בהיתירא, כבע"ז שם, ולא בלפני דלפני, שם ו), וב' מה שע"ז נעשה ונוסף עצם התועבה של דבר האיסור, וכעין הא דתקלה וקלון דסנהדרין נה. לכן י"ל שעיקר הענין דאורייתא של ההכשלה בדבר איסור, שהוא מצד ההפסד לחבירו, שייך הוא דוקא בישראל, ככל הני לאוין ועשין הכתובים באותה פרשה, שהם לגבי ישראל, לרעך לעמיתך לאחיק לבני עמך, אבל לגבי נכרי אין זה מעיקר דינא של הכשלת עצמו באישיותו, אלא מצד עצם המצאת מעשה האיסור. ויתבאר"ש (בחיי' בכור-שור לפסחים כב.) מסתבר לי' נמי הכי בעיקרא דהאי ענינא, אלא דמתרבי לי' גם לב"נ מתוך דיוקא דענינא דקרא אחרינא דכל נבלה וגו' מכור לנכרי, וב"יפה-ענינים" (לע"ז ו) ג"כ כ' דהא דאבמה"ח לב"נ שנשנה שם הוא הוספה מהגמרא על לשון הברייתא, שעקרה הוא הא דיין לנזיר, וע' יו"ד סי' קנא וש"ך שם ס"ק ו בחילוק דינא דלפ"ע לא תתן מכשול בין ישראל לנכרי דבדלא קאי בתרי עברי נהרא מותר בנכרי לגמרי אף מדרבנן (וכן בפני יהושע חיו"ד סי' ג רצה לחלק דלפ"ע לתמ"כ לנכרי הוי דרבנן), ובחת"ס (חיו"ד סי' יט) ביאר החילוק ביניהם משום דתליא בערבות (והוא משנה אחרונה דיליה לגבי הא דחלק ו סי' כה דמשמע דלא נחית התם לחילוק זה). ולכן כ' בס' החינוך, מצוה רלב, שענין הלאו הזה הוא "שלא להכשיל בני ישראל" וכו', וכן אח"כ כשהוסיף ש"זה הלאו כולל כמו כן מי שיעזור עובר עבירה" לא פירט שבכל זה גם הכשלת איסור לב"נ (והמנ"ח שם העיר על זה, וכן על ד' מהרש"ל שכ' גבי גזל נכרי דהתורה לישראל נתנה ולא לב"נ, שהרי התורה אסרה ליתן מכשול לנכרי, ואמנם היינו הך כמשכ"ל שזה לא עיקר איסור מצד מכשולו אלא מצד תועבת העבירה בעצמה וכד' הני רבוותא הנ"ל שחילקו בזה בין ישראל לנכרי). וכן גם הרמב"ם בס' המצות, מ"ע רצט, שכ' "הזהיר מהכשיל קצתנו את קצתנו" וכו', ואח"כ כשהוסיף ש"לאו זה כולל ג"כ מי שיעזור על עבירה או יסבב אותה" וכו' לא פירש בכלל זה גם לב"נ, ולא הזכיר גם מה שהביא החינוך לגבי נכרים מסוגיא דע"ז, ואמנם גם החינוך לא חזר והזכיר זה אלא לענין דינא דאלפני דלפני לא מפקדינן, וגם אחרי זה שוב הביא הא דהושטת יין לנזיר ולא אבמה"ח לב"נ. ומש"כ הרמב"ם בה' רוצח וש"נ פי"ב הי"ד כל המכשיל וכו', ולא פירט כבסהמ"צ שזה מתיחס לישראל, י"ל

— מלבד מה שכל דברי הלכה זו נמשכים אל כל עניני שמירת נזקים הקודמים שם, — שהרי זה מתאים אל המבואר בענ"ד כ"פ בחילוקי הלשונות שבין סהמ"צ לפנים ההלכה, שהוא בין הגדרה יסודית כללית של המצוה לפירוט אופן התקימותה במעשה, שבהגדרתה הכללית היסודית שייך יותר לקבוע את התיחסותה לישראל, ובפירוטה למעשה יש מקום לסדר את הכללת מי שאינו ישראל ג"כ בכללה. וזהו שוב כעין ענין החילוק שבין מנין המצוה לפנים ההלכה, בשביתת הארץ, כפי ההגדרה הנ"ל שבקו"א לשה"א. ואמנם המקום שנמצא בהלכות הרמב"ם מפורש דין ההכשלה בדבר איסור לנכרי, מהא דלפני עור לתמ"כ, הרי הוא בפכ"ב ה"ו מה' איסורי ביאה, במילתא דתקלה וקלון כנ"ל.

לפיכך בסוגיא זו דע"ז, דעסקינן בה בענינא דלפ"ע לתמ"כ, שיש בו צד כללי של הכשלת מעשה האיסור בעצמו, אבל עיקרו וממשו הוא במה שמכשיל חבירו ומפסידו בזה, וכן הוא בהמשך ענין זה, דאיסורי המכירה דהתם לגבי נכרי, מדמי ליה ענינא דשביתת הארץ, שאדם מישראל מצווה עליה, שיש בו ג"כ צד כללי של שביתת הקרקע עצמה אבל עיקרה וממשה הוא בשביתתו של האדם המצווה מעבודתו בה. להכי נקט רש"י בזה את הפסוק האחרון שבפרשה "שנת שבתון יהי לארץ", ושבחיותו בסוף הענין הוא עכ"פ עדיף להבלטת הצד הכללי הזה של שביתת הארץ, שבגוף הקרקע, שבמעשה הוא מתקים ע"י האדם המצווה, והוא מקביל אל הצד הכללי של הכשלת האיסור, שיש בלאו דלפ"ע, ומתקים במעשה לגבי האדם חבירו, שהוא מכשילו ומפסידו. ואמנם כל עיקרו של הדימוי, שהובאו לו אכן שביתת שדה בשביעית ושביתת בהמה בשבת, אינו מכריח שהם דומים אהדדי, בעצם מהות מצות השביתה שלהן, שכמו בשביתת בהמתו בשבת כן בשביתת שדהו בשבת, החיוב הוא לשמור עליה מצד עצמה שלא תיעבד גם בלא ע"י ישראל, אלא העיקר בדימוי זה בכלל דלפ"ע לתמ"כ, וכמוהו אף הן יש בהן צד כללי שהוא אמנם מתקים במעשה ע"י האדם והאופן השייך לו, כל חד כדאיתיה, כן השביתה הכללית של שבת, המוטלת על האדם, ומתוכו על עבדו ובהמתו בעבודתם גם שלא ע"י ישראל עצמו, וכן השביתה הכללית של הארץ, המתקימת ע"י ישראל בשביתתו מעבודתו בה. וכן העיר הגאון האדר"ת, שמהרש"ל ומהר"ם, בדיונם בב"מ צ. בענין חיוב השביתה בשביעית בגוף הקרקע גם שלא ע"י ישראל, לא הזכירו כלל את דהגימ דע"ז טו, דלא שייכא בהכרח לענין זה.

ולעומת זה בנדירים נח: בסוגיא דגידולי היתר מעלין את האיסור, שאין שם ענין לכפילות הצדדים של האיסורים, כמו שהוא בלאו דלפ"ע מצד ההזק ומצד תועבת האיסור ובחיובי השביתה מצד זמן השבת ומקום הארץ ומצד האדם, אלא לעצם איסור העבודה בכללו איך שהוא, שם פירש רש"י, וכן הר"ג, הא דשביעית איסורה ע"י קרקע, משום דכתיב "ושבתה הארץ". ואע"ג דתלינן לה לאיסורה בקרקע לא נקט לה כמו בסוגיא דע"ז מקרא בתרא דשנת שבתון, להבליט את החלטיות תליותו בקרקע, שלא מצד האדם, אלא שבאמת האי איסורא דע"י קרקע ג"כ אינו אלא לפי העבירה של הגברא, כדמפרשינן ב"ושבתה הארץ", שהוא במה שלא תזרע וגו' בשביעית, ובשביל מה לפרש את ההבחנה שבין ב' הצדדים האלה, ועפ"ז הקבלת שני הפסוקים, אין ענין וצורך כאן כאמור. ואמנם הרא"ש פירש הא דשביעית איסורה ע"י קרקע לא כרש"י ור"ג, מטעם צורת המצוה דבהאי קרא, אלא מטעם מעשה האיסור בממשיותו, שהוא חל בחיבורו לקרקע בשביעית.

ומעתה יתכן שגם מהרש"ל שם, הקובע את איסור העבודה בשביעית גם ע"י נכרי, שלא מטעם שבות אלא מצד עצם איסורה, לא בא משום חיוב מצות עשה דשביתת

הארץ, אלא משום חומר הקדושה שיש בארץ ע"י כך כמו שגם כל חומר קדושה של ארץ-ישראל הוא מצד-עצמה מלבד מצד חיובה למצוותיה, כמבואר בכפותר-ופרח פרק י, בחת"ס יו"ד סי' רלג"ד, בסוף אילת-אהבים להגרא"ל צונץ, במבוא שבת-הארץ פ' טו, וע' חו' רמב"ן וריטב"א ריש גיטין, ומהרי"ט ח"א סמ"ז וח"ב סכ"ח. ושם האריך בביאור החילוק בין צד המצוה שמתקיימת בישיבת ארץ ישראל לצד הזכות והקדושה שבה בעצמה. והוא דלא כתשו' הריב"ש סי' קא, לענין העליה על דעת לחזור, אך י"ל שאע"פ שנחלקו, על עליה זו וישיבת-ארעי שבה, אם יש בה משום מצוה, מ"מ עיקר קדושתה ויתרון חומרה של ארץ ישראל וישיבתה קיים לכולי עלמא.

ומצד מזה שהמצוה מתקיימת בהכרח ע"י הקרקע של א"י, נמצא אמנם כעין זה מצות ברכת כהנים לדי' ספר החרדים, והביאו גם המנ"ח, שגם ישראל המתברכים הם בכלל מצוה זו, שהיא מתקיימת בהם. ואע"פ שלא נאמר כן במצוות אחרות לגבי הצד השני של האדם האחר שהמצוה מתקיימת בו, ככבוד או"א וצדקה ועוד, י"ל דהתם הרי יכול לומר לא בעינא ואז ליתא לעשה, ככתובות א, משא"כ כאן שהברכה בעצמה חלה על-כרחם כפי מציאותם שם, וי"ל שזהו בכלל מה שאומרים לבר"כ "שגזרת עלינו". אך עכ"פ חוזרים הדברים לענין ברה"יובא במצוה, שהיא מתקיימת בו ועל-ידו, ולענין חלות שם המצוה על קרקעה של א"י בעצמה. כמש"כ שם כנ"ל, כמו שלא הזכיר שם העשה. וכן גם הרי"ד, שהמבי"ט הביאו לענין היתר העבודה ע"י נכרי, לא נקט לאיסורא מקרא ד"ושבתה הארץ" בתורת מצות עשה מיוחדת שמוציאה מזיקת האיסורא דגברא, אלא מצד יתרון החומרא שיש באזהרת שביתת הארץ, וזיקתה למצות קרפתא דגברא במקומה עומדת.

ב.

זמירה דאורייתא דלאברויי וזמירה דרבנן דלאוקמי

החילוק שבין הזמירה דאורייתא, שהוא חיתוך קצה הענף, לזמירה של חיתוך כל הענף, שהוא הפיסול שבין המלאכות דרבנן, כמו שמבואר הוא מתוך דברי הר"ש (שביעית פ"ג מ"ב) והערור (ע' כסח) והרמב"ן (במלחמות פ' לולב הגזול), כן הוא בדהרמב"ם (כלאים פ"ב מ"ה) — אומנם בקצור לשון: "וכסוח הוא כריתת קצות הענפים, היוצאים מן הצמח, אשר אין צורך להם, כגון זמיר הכרמים, ותרגום לא תזמור לא תכסח". וגם ברש"י (מו"ק ג.) שפי' "כיסוח שחותכין למעלה" י"ל כן, אלא שאפשר לומר שגם כשחותכין את כולו נקרא "למעלה" כלומר לא בעקירה מעיקרו כניכוש.

לפיכך בזמירה זו, דרבנן, שהיא נעשית לאוקמי אילנא, מבואר בקו"א לשבת-הארץ, לפ"א ה"ה, די"ל שאפילו אם ממילא תהי' בזה גם השבחה לגוף האילן נמי מותרת, שכיון שאין זאת כונת העבודה הוי דבר שאינו מתכוון, ואע"פ שהוא פסיק-רישא. אמנם בתוס' מו"ק ד: ד"ה מפני כ' דר' שמעון, דאמר דבר שאינו מתכוין מותר, מודה הוא דפסיק-רישא אסור. אבל נראה דשאני הכא, דהוי לא רק אינו מתכוין, אלא "שאינן זאת כונת העבודה" (שם בשה"א), וכונתה היא לא לאיסור של אברויי, אלא הפכית דהיינו להיתר, של אוקמא, ולכן כונה הפכית זו של היתר מוציאה היא מידי מה שאינו מתכוין, ואע"פ שהוא פסיק-רישא. והוא כעין מה שחילקו הראשונים בין חסרון כונה למציאות כונה אחרת הפכית, בברכות ובמצות, רא"ש סוף פ"א דברכות, תוס' חגיגה יט. ר"נ ראש-השנה פ"ד, וע' יומא מו: ומזה דהתם במו"ק

בעשיית האמה אסרו בפסיק-רישא, אע"פ שיש שם ג"כ נגד פעולת החרישה, שאינה מכוונת, של הכשרת האגפים לזריעה כונת עשיית האמה, שהיא היתר, הוא משום דלא אמרינן הכי, שהכונה האחרת שישנה, ושהיא העיקרית המכוונת, מוציאה מידי הפסיק-רישא שאינו מתכוין, אלא כשהכונה ההפכית הזאת היא ממין ענינה של אותה הפעולה, כמו הכא בזמירה, ששתי הכונות שיש בה, שאינו מתכוין שהיא של איסור, ושמתכוין שהיא של היתר, שייכות הן באילן, וכונתו ופעולתו לאוקמי מבטלת את מה שיש באינו-מתכוין בפעולתו לאברויי, משא"כ התם שעשיית האמה, וכונתו בה, של היתר, היא ממין אחר, של השקאת הקרקע בכלל, ואינה מבטלת הפסי"ר של הכשרת האגפים. והוא כעין הא דריש ובחים ד"מינה מחריב בה דלאו מינה לא מחריב בה", והביאה הר"נ לדוגמא בר"ה שם.

וכעין זה במקואות פ"ב מ"ז, וש"ע סי' רא סעיף מב, "המניח קנקנים בראש הגג לנגבן שאע"פ שהיא עונת גשמים", ובסעיף הקודם חשוב זה לדעת, והר"נ בה' נדה פי' שהוא כמו בשעת קישור עבים, אבל מ"מ מחשבתו האחרת שהיתה לנגבן מוציאה היא מהכנה סתמית זו של קבלת המים, וע"ש בב"י ד"ה ואיכא למידל ובש"ך ס"ק צד. ושם במשנה ט המסדר קנקנים בבור, והוסיפו רמב"ם וש"ע "כדי לחסמן", וי"ל גם בזה ע"פ החילוק עד כמה המחשבה האחרת הזאת, שהיא מבטלת את סתמיות הקבלה, היא ג"כ ממין ענין זה של החזקת הכלי או קליטת המים לתוכה. וע' ר"נ פ' גה"נ בענין ריחא מילתא, דלענין הנאה, דלאו אכילה, באינו-מתכוין, אע"ג דהוי פסיק-רישא שרי.

ג.

חילוק הבבלי והירושלמי בהיתר העבודה משום ארנונא ואונס המלכות
בידיעה הקצרה ע"ד היתרו זה של ר' ינאי מחולקים דברי תלמודינו הבבלי והירושלמי בכמה פנים.

בבבלי סנהדרין כו. מכריז ר' ינאי פוקו וזרעו בשביעית משום ארנונא ובירושלמי שביעית פ"ד ה"ב כשהיה המלכות אונסת הורי רבי ינאי שיהו חורשי חרישה ראשונה. א. בסיבת ההיתר. לבבלי משום ארנונא, ולירושלמי מתוך אונס המלכות. ב. במהות העבודה הניתרת. לבבלי התיר זריעה, שמלבד מה שהיא המפורשת ראשונה בתורה, באיסורי העבודה בפרשת שביעית, שנאמרה בה שביתת הארץ בשבת לד', היא קיימת ויתירה בחומרתה, כפי המבואר במשפט כהן סי' סז במה דלא משכחי בה לפני שינוי כבשאר המלאכות דאורייתא. ולירושלמי התיר חרישה, שהיא שנויה במחלוקת על כל עיקר איסורה מן התורה, ונזכרה בתורה לא בדוכתה באותה הפרשה העיקרית המיוחדת לשביעית וקדושתה, ובה מצויים ביותר לפני שינוי בעבודה, גם בחילוקי הכלים וגם בצורת העבודה, — ובה התיר בצמצום רק חרישה ראשונה.

ג. גם מתוך חלוק הסגנון, שבבבלי מכריז פוקו וזרעו, ובירושלמי כשהיה אונס הורי שיהו חורשין, משמע חילוק בין היתר מפורש ומרווח להיתר מצומצם ומדוחק. (ובבית הלוי סי' א' ס"ח כ' שלשון הבבלי הוא יותר לחומרא, ואח"כ חזר בו שם מזה). ד. אכן על כל זה מתבאר צמצומו של היתר זה בסיפור העובדא שבא שם בירושלמי אחרי זה: "חד רשיעא הוה עבר, חמתון רמיין קובעתא, אמר לון שרא לכו

מירדי שרא לכו רמיי קובעתא". לפי הפ"מ, שהרשיעא אמר זה, למי שהפריעו לו בעבודה, שאתם עושים מרידה נגד המלכות, - מלבד מה שמצד הלשון והצורה הדקדוקית הרי לפ"ז המם היא שרשית והיה צ"ל מימרוד, - אינו מובן מה ענין יש ללמדנו בתלמוד דברי האי רשיעא. ונראה פשוט שבאמת אלה הם דברי ר' ינאי, שאחרי שהתיר חרישה ראשונה ראה שמתוך כך נוהגים הפקר והיתר בשאר כל עבודות, ועל זה גער בהם: התרתי לכם מירדי, לעשות רידיא חרישה, - וכי הותרו לכם כל עבודות הללו.

וע"פ זה מבוארת ההלכה על צמצום ההיתר הזה, גם דין הקנס על הנוהגים אפקירותא בו, בשבת הארץ פ"א הי"ג.